

FÁRA AGGATOTT RONGYOK

*Torma József, a tudós és a
jó barát emlékének ajánlom*

Az önkényes 1854. év – a Magyar mythologia megjelenési éve¹ – óta Kállay Ferenc (1861) és Kandra Kabos (1897) tárgyalták ezt a kérdést, de újabb adatokat csak Wlislöck Henrik 1894-ben megjelent tanulmánya adott. Attól kezdve Vajkai közléséig (1941) megint csak a régi adatok ismétlése következett és tart mindmáig. (Szendrey Zsigmond 1936, Gunda Béla 1990, Magyar néprajz VII.). Az említett tanulmányok (számuk bizonyára szaporítható lenne) azt a látszatot sugallják, hogy jólismert, elterjedt, általános, alaposan megvizsgált szokásról, hiedelemről van szó.

Elterjedés

Pedig ha jól megnézzük elméleti magabiztosságunk, alig több mint két tucat adatra épül, ezek jórésze is igen egyenetlenül oszlik el az egykori Magyarország és Moldva-Bukovina területén, s közbül óriási fehér foltok vannak. Alig képzelhető el, hogy jószemű, jó fülű, alapos gyűjtők – Bellosics Bálint, Kiss Géza, Berze Nagy János, Bálint Sándor, Szücs Sándor, Csúry Bálint gondatlanul elmentek volna e fontos jelenség mellett. (Lásd térkép.)

Időrend

1092. Nyilván élő gyakorlat miatt született a szabolcsi zsinat rendelkezése (Szent László I. törvénykönyve, 22.cikk), hogy „akik pogány szokás szerint kutak mellett áldoznak, vagy fákhoz, forrásokhoz és kövekhez ajándékot visznek, bűnükért egy ökröt fizessenek”.²

1577 körül Az mirigh halálról való röüid kerestieni ertelem címmel Bánfihunyadi Mogyoró Benedek tiszántúli ref. püspök Augustinus pelagiánusok ellen írott művének egy üres lapjára. ezt írta: „1575 esztendőben, mikor az degh vonnaia le eöket, az megh perselt epet hordotztak az falun szerenszerte es fara függesztették”.

1629-ről Takáts Sándor³ írja, hogy egy, a Zrínyiek birtokán lévő nagy hársfát újhold első vasárnapján keresztények-törökök nagy sokasága keresi föl, kik számára a pap misét mond. A fát csókolgatják, s úgy tartották, hogy ha fogadalmat tesznek, bajaikra gyógyulást hoz.⁴

1767. Nagy Ferenc: Az egy igaz és boldogító hitnek elei című, Egerben 1767-ben megjelent művében azt olvassuk, hogy betegség eltávolítására 3 Miatyánk és 3 Üdvözlégy elmondása közben élő fába rongyot és hajszalet kell befúrni⁵.

¹ Ipolyi 1854, 203. Ebben még csak ipolyföldemesi adat szerepel.

² „quicumque ritu gentiliū iuxta puteos sacrificaverint, vel arbores et fontes et lapides obtulerint, reatum suum bove luant”.

³ Takáts, Rajzok a török világból III.309 (cit. Vajkai 1942, 133/4. jegyzet)

⁴ Erre kísértetiesen emlékeztet Eusebius Fernendzin leírása (Zagrabiae, 1892, 390-391): cit. Sávai 1982,32 : “Lippán, egy elhagyott helyen minden újhold utáni vasárnap törökök és keresztények nagy tömege sereglük össze, ajándékokkal (voti), gyertyákkal és más tárgyakkal. A szomszédos helység plébánosa az itt összegyűlő alamizsnáért misét mond, és imádják (adorano) ezt a fát, csókolgatják mintha egy szent teste lenne, s azt mondják, ez a fa csodákat tesz, és meggyógyítja azokat, akik ajándékot visznek neki”. A leírásban szereplő Lipa valószínűleg a Zala vm. alsólendvai járásában található Kislipa, Fernendzin leírása viszont Boszniáról szól. Avagy ez is vándormotívum lenne??

⁵ cit. Vajkai 1938, 367.

1829. A Gemälde von Ungern, Pesth 1829. II. 276. oldalán Csaplovics János arról tudósít, hogy Kassa környékén epilepsiások útmenti keresztekre rongyokat aggatnak.

1830. A Nemzeti társalkodó c. folyóiratban Zeyk János említi a Háromszék megyei Sepsibodok határában, a Várospatak völgyében fakadó kénszagú, fájós szemeket gyógyító forrást. „E hely még egészen a maga vadságában vagy, csak a körül levő bokrokon függő sok lenrongyok bizonyítják számos embereknek azzal, mint orvosi szerrel való élésüket”.⁶

1864. Pesty Frigyes tudósítása az Udvarhely vm.-i Oroszhegy „Urusos kút”-járól és a körülötte látható sok rongyról, amit a gyógyultak hagytak ott.

1895. Lényegében Csaplovics adatát ismétli meg Sziklay és Borovszky művében (1895, 208) a Kassai népszokások és babonák c. fejezet szerzője⁷ is: „Ütszéli fészületeken gyakran látható egy-egy darab rongy. Azok az anyák kötik rájuk, a kiknek gyermekei rossz nyavalyások. Letépik a szenvedő gyerek ingecskéjét és ráaggatják a fészületre, *Krisztus sebéből várván a kínok megszüntetését*”. Hasonlóan járnak el Rimaszombatban is, csak ott temető keresztre csavarják a gyermek ingét.⁸

Recens adatok

Az előző századforduló óta előkerült adatokat röviden, nagyobb tájegységek szerint ismertetem.

Dunántúl A Tolna vármegyei Medina árulkodó nevű Orvoskútjánál a „forrás menti fákra háziszóttos kendőket akasztgattak”.⁹ Talán csak részben tartozik ide a következő adat: a Baranya megyei Hegyháton, Imre Mária leírása szerint a fiatal asszony első gyermeke születése után 6 héttel valamelyik határban lévő kőkereszthez megy „avatózni”, egyedül. Ekkor vászondarabot, ingecskét terített a kereszt Mária alakjára.¹⁰ Gönczi említi, hogy sebeslábú betegek a Bagonya ill. Radamos határában (mindkettő Zala vármegye alsólendvai járásában) lévő szent kútnál (Vid-kút) mossák sebeiket. A használt „rongyot valamely közeli fagallyra dobják s ott hagyják”.¹¹ A csatkai népi búcsújáróhelyen (Veszprém vármegye, zirci járás) a forrás mellett volt bükkfák ágaira akasztottak rongydarabokat, a szentkép rá-mája mögé hajfűrtöket ill. fejfájósok hajtűket dugtak.¹² A Pilis hegység peremén lévő vegyes lakosságú (német, szerb, szlovák, magyar) Csobánka község határában lévő Szent-kútról már Herrmann Antal leírása alapján így emlékezik meg Wlislocki: „A kút körüli bokroknak igen különös termésök van: mindenféle ruhadarabok, rongyok, stb., különösen gyakoriak a gyermekruha részek, kivált fejbéliek, köztük csinos himzésű, egészen új fejkötők, stb., mely tárgyakat ide szokott aggatni a környékbeli hívő nép, a mely gyakran járogat ide ájtatoskodni és sok kórságában, kivált női és gyermekbetegségekben e kút vizétől vár gyógyulást és erősen bízik annak csodaerejében”.¹³ Vajkai így számol be tapasztalatairól: „A búcsú napján idezarándokló beteg ember valami rongyot, kendőt a szent forrás vizébe márt, azzal beteg testét lemossa, majd a rongyot a *forrás közelében álló fák* valamelyikének *törzsére csavarja*. 1940 augusztus végén 82 darab rongyot, zsebkendőt számoltam össze kilenc fa törzsére csavarva. Néhányon meglátszik, hogy sebre volt kötözve. Az egyik rongy-

⁶ cit. Hanusz 1900, 248

⁷ Sziklay-Borovszky 1895, 208

⁸ Ethnographia. 1894, 116 ill. Magyar Nyelvőr. 19, 426

⁹ Bálint-Barna 1994, 225

¹⁰ Imre 1998, 155

¹¹ Gönczi 1905, 352

¹² Vajkai 1940, 68

¹³ Wlislocki 1894, 321-322

zacskóban hajfűrtöket találtam... Jellemző, hogy csak rongyot hagynak itt, más holmit, pl. hajtűt nem. A kút környéke, a rongyokkal körütekert fák meghökkenítő képet adnak..." Külön kiemeli, hogy „a szerbek a fákra nem aggatnak rongyokat”.¹⁴ Legutóbbi ottjártamkor (2001. szeptember) mindennek már nyoma sem volt.

Felvidék A Nógrád vármegyei Szanda melletti Szentpéterhegy népi búcsújáróhelyén Limbacher Gábor adatszolgáltatói szerint¹⁵ a két világháború között és kis idővel utána is még „a kút körül így a bokrokon úgy csüggtek, mint a karácsonyfán a cifraságok, a sok ruhadarab, akivel mosakodtak ... akiknek sebük vótak a testeken, a lábaikon ... szép törülközőkkel, ... kivarrott rózsás szalvétákkal, meg fehér delin kendőkkel ... megtűrűték, azt kirakták az ágakra osztott hagyták. ... Ott hagyta, hogy ott hagyja a betegséget”. Péter-Pál napi búcsú után „annyi ruha vót: zsebkendő, nyakkendő, olyan kis darab rongyok...”

Ugyanő írja,¹⁶ hogy a Váctól délre lévő Hétkápolna melletti kútnál ruhadarabjaikból csak egy szálát hagytak ott, betegek és egészségesek egyaránt. A Mátraverebély-Szentkút melletti Rongyoskút neve árulkodik e szokásról, ma ugyan már rongyok nem láthatók, de idős emlékezetéből Barna Gábor még fel tudta idézni a szokást.¹⁷ Ugyanitt olvashatunk arról, hogy a volt Gömör vármegyei Egyházasbást forrásvizében fürdés után „a környező fákra rongyokat akasztottak”.¹⁸ Az Abaúj vármegyei Debrőd gyógyító hatásának tartott Szent László forrásától az ú.n. Patáskőig „vezető ösvényt szegélyező fákra az út megjelölése végett kis fakereszteket és ruhadarabokat erősítettek”.¹⁹

Hoppál Mihály Zemplén vármegyei gyűjtése szerint Baskón félreeső helyen lévő csipkebokorra tették a „csúnya nyavalyás” ingét,²⁰ Pányokon (Abaúj-Torna vármegye, füzéri járás) a szemmel vert kisgyermek széttépett ingét dobják a temető vadrózsa sövényére, gyógyító céllal.²¹ Evvel - és a korábban említett 19.sz.-i Kassa környéki adatokkal - egybehangzóan Taktaszadán „mikor a rosszbetegség benne van a gyerekbe, akkor lehasíti róla azt az inget, ami a gyerkén van, oszt odaakasztják egy gallyra. Mikor oszt az elpusztul, akkor elmegy a betegség”.²²

Délmagyarország Makó vidékén tartós szárazság idején szentelt vízbe mártott rongyokat aggatnak egy-egy fa ágára.²³ Az említett Bács-Bodrog megyei adalék mellett Penavin Olga kórogyi adata kétszeresen is igen érdekes és fontos. Egyrészt mert az idézett moldvai adattal együtt a szokás archaikus jellegét igazolhatja. Másrészt, mert a följegyzésből kiderül: a textília színének is szimbolikus jelentése van (erre a rokonnépi párhuzamokban is találunk példát). A sárgaságos gyerek gyógyítása: *sárga* fűzfához kell menni, *sárga* pántlikát kell kötni a gyerekre, ezt kell mondani. »Sárga fűzfa, vedd le a sárgaságot, adok neked pántlikát.«²⁴

Csak fenntartással merem ebben az összefüggésben (östisztelet? elhunytak szülő „áldozat”?) idézni a Bács megyei Dávodon tett megfigyelésemet. A katolikus község temetőkeresztjeire az elhunyt születése-, ill. nevenapján hozzátartozói napjainkban is virágcsokrot kötöznek. Az erre használt kb. ujjnyi széles szalag a virágok elhervadása után is a kereszten marad. (1. kép) Mezősegi és kalotaszegi református falvakban följegyzett hasonló szokások (ld. alább) korábban elterjedtebb voltára utalhatnak és föltevésemet megerősíthetik.

¹⁴ Vajkai 1942, 132-133 és 2. jegyzet. (Én emeltem ki, G.T. Vö. a 3. képen bemutatott ojtót szokással)

¹⁵ Limbacher 1989, 379-380

¹⁶ Limbacher 1989, 380

¹⁷ Bálint-Barna 1994, 222 és Barna Gábor szíves szóbeli közlése.

¹⁸ Bálint-Barna 1994, 223

¹⁹ Magyar 1998, 131. A szokás egyértelmű, a hozzá fűzött magyarázat kérdéses.

²⁰ Hoppál kézirat, 92.

²¹ Kunt 1983, 18

²² Szabó L. 1975, 497/80.sz.

²³ Wlislöck 1874, 324

²⁴ Penavin 1975, 108

Schneeweis a Serbokroatische Volkskundeban²⁵ részletezés nélkül írja, hogy „hiszik, a betegségeket sokféleképpen át lehet adni fáknak”, de nem említi az előfordulási helyeket és nem írja le részletesen a (szerb?) szokást. Csupán egy képet közöl Pancsováról: ezen viszonylag nagy fa alsó ágaira kötött több rongy ill. fehérnemű látható.

Erdély A Kadicsfalva (Udvarhely vármegye) melletti Pothárd bérce (a térképen +Ph jelzéssel) alatti Pothárd kútja nevű forrás vizét fejfájás ellen tartják hasznosnak, s itt a szokás annyiban módosul, hogy kalapot, vagy sapkát akasztanak a fákra, mint Wlislocki írja. (Vö. Csatkán főfájós asszonyok hajtűjüket hagyják ott!) A szintén Udvarhely vármegyei Oroszhegy „Urutos kút”-jához fűződő hagyományok *napjainkig* eleven életéről Harangozó Imre és Magyar Zoltán tudósítanak.²⁶ A székelyvasságiak²⁷ a közeli Nyúlád forráshoz vitték orbáncos, ótvaras kisgyermek ruhadarabjait: „s annyi kicsi fékötő vót, s annyi ing fékötve”. A hétfalusi csángóknál az idegenben elhunyt ruháit akasztották a temetőhöz közeli dombon levő fára.²⁸

A Mezőszéki Csávás temetőjében „régí székely szokás – írja Orbán Balázs²⁹ – hogy a *sírfákra zászlókat helyeznek és pedig fehérret* a leányok, *más színűt* a férfiak és asszonyok sírfájára. A halottak emléke iránti kegyelet leginkább e sírzászlócskák időnkinti megújításában nyilvánkozik”. A kalotaszegi Alszezen használhatatlanná tett fejkendőket rögzítettek a fejfákhoz. A Nádas mentén „ú.n. nyírfazászlót készítettek. hatalmas nyírfágakat kézbevaló keszkenőkkel bevonták, hímzett szalagokat és gyöngyös bojtokat, valamint pattogatott kukorica- és csipkebogyó füzereket aggattak rájuk... Bogártelkén ... a színes kendőket csak ráaggatták az ágakra”.³⁰

A magyar adatoktól kissé eltérő apahidai (Kolozs vármegye) román elbeszélés szerint hajhullás ellen a beteg haját fára, kerítésre, kutyaházra, kamrában álló botokra aggatja.³¹

(Nagyszében vidéki *szászok* a 'Rotlauf'-ra ráolvasnak, róka farkával megdörzsölik, majd egy rózsabokor előtt meghajolva arra néhány rókaszőrt kötnek.³² Ez, mint látjuk, az eddigi adatoktól sokban különbözik, csupán a tisztelt tüskés bokor és az arra kötözött, előzőleg a beteg részhez érintett tárgy a közös elem).

Moldva Diószegi gyűjtése szerint a csuma ingét bokorra, fára teszik, a határ szélén, az erdőben (Gajcsána, Lábnik).³³ Ugyanennek a szemléletnek gyönyörű költői megfogalmazása a pusztulásra ítélt megesett lány balladájának moldvai változatában (Gerlén).³⁴

„Ruháim, ruháim,
Szép fodros ruháim:
Ágra reppenjetek,
Ingem sirasjatok!”

Látjuk, hogy a – nem túl nagy számú, de minden bizonnyal szaporítható – újabb adatok a korábbiakkal egybehangzók, a szokás eddig ismert, különös elterjedési területét azonban nem változtaták meg lényegesen.

²⁵ Schneeweis 1961, I. 18 és 3. kép

²⁶ Harangozó 1998, 51; Magyar 1998, 93

²⁷ Mészáros Ágnes 1998, 411, 444–5; 447 (ez utóbbi: nehezen gyógyuló seb áthárítása kapura tűzött zsebkendővel, ronggyal)

²⁸ Kunt 1983, 17

²⁹ Orbán 1868 - 1872, IV. 195

³⁰ Vasas 1993, 87-88; további adatok: Tomisa 1999, 593-595

³¹ Kós 1983, 27

³² Wlislocki 1893/94, 30

³³ Diószegi 1960/3.-4., 47, 63

³⁴ Kallós 1970, 203

Amilyen csekély hazai ismereteink gyarapodása e témában az elmúlt 100 év alatt, olyan gazdag a rokonnépeink köréből azóta előkerült adatsor.

Finnugor rokonnépeink

A legkorábbi 1635.-ből származó észti híradást Krohn közli,³⁵ nem sokkal későbbi (1678) finn adatot Siikala³⁶ Tuomo Jaakonpoika peréből. A gyógyító, Simo Pulloinen, a fürdetés után a beteggel együtt bakarasznyi faképet készített, felöltöztették, majd meghagyták Tuomo sógornőjének, hogy vigye az erdőbe és piros gyapjúfonallal kösse egy égerfára. Időben ezt követi Pallas leírása az *osztjåk*ok fákra aggatott fogadalmi ajándékairól,³⁷ majd Olearius megfigyelései *észteknél* és *cseremiszeknél*.³⁸ További adatokat találunk *obi ugoroktól* Jankó János³⁹ (eredményes vadászat esetén a szent fára, hazajáró halott ellen a temetőben fára, földre, sírba rongyokat, vagy ingecskéket tesznek; az áldozóhelyül szolgáló hombároknál is megfigyelt piros posztócsíkokat, egy, vagy több csomóval), Krohn-Bán,⁴⁰ Karjalainen művében⁴¹ és igen bőséges adatokat Vértes munkájában,⁴² *vaszjugáni osztjåk*októl Zeleninnél,⁴³ *szurguti osztjåk*októl Kerezsi Ágnes munkájában.⁴⁴ Diószegi közöl⁴⁵ *szólkup-szamojéd*, Kai Donner Ob-, ill. Ket vidéki *szamojéd* adatokat:⁴⁶ minden ház előtt meghagynak egy (szent) száraz fenyőfát a jó szellemek lakóhelyéül, ennek ágaira ruhadarabokat, állati bőröket, -szarvakat aggatnak. Betegség esetén a víz szellemének – mert ő küldi a betegségeket – ruhákat, sarut aggatnak vízparti bokrokra. A szokás meglétét *líveknél* egy Domokos közölte monda jelzi: áfonyaszedő gyerekeket „Mocsáranya” igazítja útba a megfelelő helyre s azt mondta: „tegyenek egy törülközőt oda ahhoz a kétágú erdeifenyőhöz, akkor sohasem fognak eltévedni”.⁴⁷ *Észteknél és finneknél* Krohn⁴⁸ művében találunk recens adatokat. László Gyula ezt a szokást akként értelmezi, hogy a titkos helyeken lévő szent ligetek feldúlása, kifosztása miatt az itt lakozó betegségszellemek engesztelését szolgálja a „rongy-áldozat”.⁴⁹

Török rokonnépeink

Török rokonnépeink köréből legelső Gardízi 11. sz.-i tudósítása a dél-oroszországi szeriekről: lakott helyektől távol „egy fa van, melynek gyümölcse nincs és minden szer-

³⁵ Krohn-Bán 1908, 51

³⁶ Siikala 1990, 191

³⁷ Kandra 1897, 256.

³⁸ Olearius 1669. észti: „Különböző helyeken, kiváltképpen dombokon, kiválasztanak egy fát, azt végig lehántják, majd piros pántlikákkal körültekrik, és alatta mondják el babonás kívánságaikat meg imáikat, de csupán a maguk és családjuk evilági jólétének fenntartására és gyarapítására” p.53, Cseremis: a halott kontösét egy fára aggatják p. 125.

³⁹ Jankó 2000, 139, 195, 213-4, 360

⁴⁰ Krohn-Bán 1908, 76-81, 292-3, 318, 336

⁴¹ Karjalainen 1922, II.114 skk. Heilige Bäume c. fejezetben

⁴² Vértes 1990 25-6, 31, 34, 38-9, 48 (A fára aggatott rongyok színének is jelentése van: Tärennek adott ajándék csak piros-vörös lehet. Fentebb, a magyar anyagban már láttuk a színszimbolika egyes nyomait: Mezőség, Kórógy), 57-8. Szent fák c. fejezetben, 60, 70, 74

⁴³ Zelenine 1952, 66 jó vadászkutyáért hozott áldozat: a szent fa alá fa-kutyát helyez, a fát színes-mintás gyapotszaggal körülkötöti.

⁴⁴ Kerezsi 1997, 37, 42 (áldozati állat koponyáját piros anyaggal együtt az erdei szent ligetben nyírfára akasztják; az kendőre, ingre, ruhára való számukra) p. 37, 50 ide akasztják a placentát is

⁴⁵ Diószegi 1978, 91: a sámán kunyhója előtt vörösfenyő, vagy nyír sámánfa áll, „amire a sámán áldozati ajándékot: rongyocskákat függeszt”.

⁴⁶ cit. Trócsányi 1935, 171, 176

⁴⁷ Domokos 1984, I. 153

⁴⁸ Krohn-Bán, 1908, 54, 61, 64-5

⁴⁹ László 1944, 446-7

dán a város lakói odamennek és mindenféle gyümölcsöt visznek magukkal, s azokat a fára függesztik s azután ennek tisztességet tesznek és áldozatokat hoznak”.

A szokás részben ennél jóval korábbi emlékeit mutatja be Stein Aurél könyve. A „hitetlenek” meggyilkolta szent Arszlán Bogra szultán nyughelyét, Ordam-Pádsáh-ot „magas nyárfapóznák jelölik, mindenféle apró zászlókkal és rongyokkal felékesítve. *Rendes szokás ez itt országszerte a sírhelyeknél*”, egy közelében lévő hasonló zárandokhelyet jellemzően Ulug nisán, azaz magas zászlónak neveztek.⁵⁰ „Egy magaslaton mindenféle kendő, rongy, meg zászlócska lobogása árulta el a szenthírú hely - Imám Dzsfáfár Szadik szentélye - közvetlen közelségét”.⁵¹ Az enderei romszentélynél (8.sz.) „roppant sok apró kendőt, rongyot találtam elszórtan... ezek a jámborabb fajtájú fogadalmi tárgyak ... a művésziesen szőtt kínai selymektől az egyszerű ... a köznép által ma is viselt kemény, durva vászonig. ... a szentek síremlékeit *egész Turkesztánban mindenütt* ilyen módon díszítették. Az iszlám valóban alig változtatta meg a buddhista idők fogadalmi szokásait”.⁵² (Ezt tehát Stein Aurél iszlám-átvette, buddhista szokásnak tartja. Az említett helyek a *Tárim medence* [Takla-Makán] délnyugati, déli peremén találhatók).

Csuvasoknál a külső betegségeket, szembajokat okozó 'ierek' különböző fákban (fákon) lakik. A csebokszári kerület Maszlova falujában az egyik kert berkenyefáját is ilyennek vélik, ágaira süteményeket, vajgolyócskákat, ónlapocskákat, vászondarabokat aggattak.⁵³ Rontó varázslat formájában is találkozunk vele: a bűbajos lop a megrontandó ruhájából, bocskorzsínórjából egy darabot s azt meghatározott ünnepnap estéjén egy forrás vizébe bottal leszúrja.⁵⁴ Zelenin *Vjatka vidéki* böszőrményei (bessermian) betegség esetén rongyokat, tollakat kötnek egy fára, hogy a 'kirimet' hagyja el a beteget,⁵⁵ *Minuszinszk vidék*iek az 'izik'-nek (betegségdémon hátasállata ill. a neki szánt állat) fölajánlásakor a jurtába kis nyírfát visznek, ezt ugyanolyan színű szallagokkal díszítik, mint az izik-et, majd visszaviszik az erdő ember-nem-járta helyére, vagy a csűr tetejére dobják.⁵⁶

Turkesztánban – a Tien-san és az Ili folyó között – „Orta-kuduk (középső mély kút) kerván szeráj közelében van a Kara-mullah (fekete sír) nevű mazar (szent sír)... a nagy, pusztaszakszaul sivatagban...A kút mellett emelkedik a jelentéktelen kurgán, a szokott tug-okkal, a melyek hosszú póznák, lófarkakkal, rongyokkal, vadjuhok koponyájával díszítve, hogy az illető halott szent voltát hirdessék” –írja Almásy.⁵⁷

Diószegi idézi Anohin följegyzése alapján, hogy az *altaji török* falu (ajil) „hátsó terén csak két nyírfát áll, ezekre akasztják a gyajik ('áradás') szellem ábrázolását, egy fehér szörkötelet, rajta háromszor kilenc fehér és vörös szalaggal, amelyeket a kötélt teljes hosszában erősítenek fel”.⁵⁸ Az altajiak (*ojrotok*) szent forrása (Aržan sun = Gyógyvíz) „környéki bokrokról, fákról jelképes áldozatként rájuk kötött kelmefoszlányok nagy tömege lóg le. Mielőtt innának a szent vízből, a ruhájukból kitépett vagy magukkal hozott szövetfoszlány föltekítésén kívül imát is intéznek Altáj-istenhez és a forrás szelleméhez” írja Torma József.⁵⁹ A szokás különböző formáit Torma József fölvételein tudom bemutatni: (2.–5. kép)

*Burjátok*nál napjainkban is elevenen élő szokásnak írja le Szabó Géza: „...utak mentén, források környékén bokrokon, fákon gyakran láttam *színes szalagokat, ruhadarabokat*”, alát-

⁵⁰ Stein 1908, 102-3

⁵¹ Stein 1908, 218

⁵² Stein 1908, 255-6 (Én emeltem ki, GT).

⁵³ Zélénine 1952, 266-267

⁵⁴ Mészáros Gy. 1909, I. 265-6

⁵⁵ Zélénine 1952, 111

⁵⁶ Zélénine 1952, 213

⁵⁷ Almásy 1903, 247

⁵⁸ Diószegi 1978, 21

⁵⁹ Torma 1997, 100 és 1999, 22. Az 1990-es évek közepén készült fényképeit, a közlés engedélyével, a szerzőtől kaptam. A képekhez fűzött magyarázatait változatlanul hagytam.

tuk ősöknek, szellemeknek szóló étel-, italáldozatot, különböző tárgyakat, pénzt. „Ezeket a helyiek *obonak* nevezték”.⁶⁰ Csak kissé eltérő ettől a burját sámánjelölt szokása: kezében kis nyírfával végigjárja a jurtákat s arra szalagokat, anyagdarabkákat aggatnak (Harva, Zelenin).⁶¹ Éliade leírása szerint a burját sámánjelölt beavatásakor a jurta elé fölállított nyírfá ágaira piros és sárga ill. kék és fehér, vagy mind a négy színű szalagokat tesznek (attól függően, hogy fekete-, fehér-, vagy a jó-, és rossz szellemeket egyaránt szolgálni akaró jelölről van-e szó).⁶² Még a buddhizmus előtti korszakból származó, s abba beolvadt kultusz során a minden hónapban kétszer a földön végigvándorló Fehér Öreg (Csagán Ebügen) termékenység istennek a *mongolok* színes selyemszalagokkal, ízletes ételekkel, tejjel áldoztak. A kritikus helyeken látható *obo* (*ovo*) rongyokkal „földísztet” példáit mutatjuk be a 6. – 7. képen⁶³.

A *nanaj* beteg fájós lábát kékróka szörméjével dörzsöli meg, majd fára akasztja e szavak kíséretében:

Beteg az én lábam
betegedj meg te:
mert te egészséges vagy,
én meg beteg.
Legyen megfordítva!”⁶⁴

Jakut szokást említ Roux (öreg fenyő alsó ágaira rongyokat, kis hajfonatokat aggatnak).⁶⁵ Sieroszewski írja, hogy a jakut sámánszertartás során vízparton két póznát állítanak föl, az ezeket összekötő hajfonatból készült kötélre (sëty) tarka rongyokat és hajtincseket aggatnak.⁶⁶ Az Usszuri mentén élő *goldok* a tigris elejtette állat húsát elfogyasztják, hálából a tigrisnek (totemállat!) fára rongyokat akasztanak.⁶⁷ A *tunguzok* a rén nyaka alatti fehér szőrt vágják le, s akasztják egy fára („megmutatják az istennek”), hogy jó rénvadászatuk lehessen.⁶⁸ 18.sz.-i *mandzsu* adat szerint az áldozati süteményeket fűzfa ágaira kötik (majd utóbb elfogyasztják).⁶⁹

Visszakanyarodva Európába, kultúrák találkozó-, ütközőpontjáról szeretnék idézni két megfigyelést. Szilády Zoltán írja Bulgária-könyvében: „A Lom mellett a nép egyes nagy fák alatt szokott imát mondani a jó termésért”. Egy gyógyító híru forráshoz zárandóklók „szent áldozatul apró ruhafoszlányokat és pénzdarabokat hagynak ott, azzal a hittel, hogy így a bajukat is otthagyják”.⁷⁰ (A bolgár pravoszláv templomokban napjainkban nem egyszer megfigyelhetjük, hogy az ikonosztázon-, vagy az eléje állványra kitett szentképre zsebkendőt, törülközőt, szőtteskendőt, fejkendőt, harisnyát ill. a kép keretére pénzdarabokat tesznek).

A bulgáriai Oborcsistében, Ak Azali baba 1556-ban épült türbéje és mellette az 1828-ban elpusztult derviskolostor (Arat teke) romjai között, az udvaron hatalmas eperfa áll. Ezen 1987-ben magunk is megfigyeltünk mindenféle felaggatott-felkötözött rongyokat. (8. – 10. kép.)

⁶⁰ Szabó G. 1992, 189; a hagyományt már Gmelin említi, cit. ROUX, 1966, 53-55

⁶¹ Zélénine 1952, 134

⁶² Éliade 1978, 107

⁶³ Készítőjük, Téglás Tamás szíves hozzájárulásával, ezúton is köszönöm!

⁶⁴ Zélénine 1952, 232

⁶⁵ Roux 1966, 53-55

⁶⁶ cit. Éliade, 1978, 158/2. jegyz.: „...corde de cheveux où sont suspendues des chiffons bigarrés et des chevelures”. Ez utóbbi szó növényi gyökereket, gyökérzetet is jelenthet.

⁶⁷ Zélénine 1952, 158-9

⁶⁸ Zélénine 1952, 210

⁶⁹ Nisan sámánud 82-3

⁷⁰ Szilády 1931, 273, 271 l. még erről: L. Barbar: Baumkult der Bulgaren, Anthropos 30, 1935.

A szokás synkretisztikus jellege itt élesen kidomborodik. A bolgár néphit szerint u.i. nem csodatévő-gyógyító mohamedán szent, hanem Szent Atanász, az állatok védőszentje nyugszik a sírboltban. Ezért látogatják a kolostor pusztulása után is, Szent Atanász segítségét kérve állataik gyógyulásához.⁷¹ (Hasonló látható Georgijeva könyvének képes tábláján Argyinoból és a Burgasz-környéki Sv. Duh kolostorból).⁷²

Talán így nyernek mélyebb értelmet a köztudottan *makedóniai-thrákiai* hagyományokat megörökítő Apuleius szavai. A férjét kétségbeesetten kereső Psychének Juno szentélye bejáratánál „szembebe ötlenek a faágakra és az ajtóra aggatott fogadalmi ajándékok és köntösök arany felirataik hálával emlegették az istennő jóságát és nevét”.⁷³ (Távolabbra vezet, kérdésesen vonható ide az az antik hagyomány, mely szerint Kybelé kedvesét halála után Zeus pineává változtatta. Ezért aggattak pineákra különböző votív tárgyakat – nem textiliákat! – mint az Pompeji Villa albanájának freskóin látható⁷⁴).

Egy tiranai *albán* ráolvasóban is ugyanez a személet nyilatkozik meg:

...”Ahogy fáj az ostorfának,
annyit csak nekem,
fácska, testvérem,
testvéremnek fogadlak,
rád testálom lázamat”....(Jobbágy Károly ford.)⁷⁵

de itt – sajnos – a cselekmény leírását nem közölték.

Elágazások

A fára aggatott rongyokkal (általában: textiliákkal) kapcsolatos szokások-hiedelmek nem egységesek, típusaik nem mindig különíthetők el élesen, másrészt viszont közös hiedelem-magvuk is van. Kérdés, hogy külön kell-e választani a búcsújáróhelyek melletti szent-, vagy gyógy(ító hatásúnak tartott) források-kutak fái-bokraihoz, és más helyszínek (temető sövénye, templom előtti fa, útmenti fészület, síron növő fa, tetszőleges helyen lévő) fái-, vagy bokraihoz fűződő szokásokat-hiedelmeket. Talán a növény fajtája sem egészen közömbös (nem éppen botanikai genusra gondolnék, de több adatban szerepel, hogy a ruhát tüskés-, csipkebokorra kell teríteni, miért??).

Betegség, baj fának,
bokornak átadása

ezt a bokrot szidja, fenyegeti meg.⁷⁶

Fának áldozás

ebben az esetben a fa, bokor többnyire csak „tartó” „fogas” szerepét tölti be, a tisztelet, áldozat egy (ott lakó) istenségnek, szellemnek, démonnak szól, akinek esetleg haragját kell engesztelni, jóindulatát megnyerni.⁷⁷

Az otthagadás mozzanatában (magából –vér, sebváladék, haj-, ruházatából egy darab) a pars pro toto elv érvényesülése figyelhető meg.

⁷¹ Bács 1976, 295-6

⁷² Georgijeva 1983, számozatlan képes tábla. Erre az adatra Pócs Éva hívta föl figyelmemet, ezúton is köszönöm!

⁷³ Apuleius 1964, 135

⁷⁴ Füzes 1968, 377-8

⁷⁵ Schütz István szerk. 1968 *Virágzik a pomagránát* (Albán históriás énekek, balladák és népdalok) Bp. Europa, 207

⁷⁶ Nem értek egyet Csefkó magyarázatával 1930, 145-149

⁷⁷ Pócs 1990, 537

- Ehhez hasonló, gyermekágyas asszony tejének elvitelét megelőző hadikfalvi eljárás: a gyermekágyast látogató szoptató asszony saját ruhájából egy kis darabkát, néhány szálat otthagy az ágyon⁷⁸ (értsd: nem megyek el, tehát nem vihetem el tejedet).
- Szintén preventív eljárás Erdély több vidékén: ha nevenapja péntekre esik, hogy baj ne érje, nyálával és vérével megkent rongyot akaszt egy fára. Ha az reggelre eltűnik, nem esik baja.⁷⁹
- Csecsemő megigézése elleni védekezés felé mutat az az istensegítsi szokás, hogy ha fiatal gyümölcsfa sokat virágzik, piros szalagot kötnek ágára, hogy meg ne igízzék.⁸⁰
- Csak látszólag más az a jászdózsai hiedelem, mely szerint a pénteken mosott ruhát fára akasztják a búcsúsok, így abba csap a villám (és nem a vétek elkövetőjébe).⁸¹
- Mindezek a hiedelmek többé-kevésbé folyamatos sorba rendeződnek, de még további átmenetek figyelhetők meg azon gyógyító, vagy rontó szokások felé, ahol valamit élő fába kell belefúrni, beleszúrni, -szorítani;
a hazajáró halott hiedelemköre,⁸²
valamint a fára temetkezés hagyománya felé (placenta fára akasztása!).

Irodalom

- ALMÁSY György
1903 *Vándorútam Ázsia szívébe* Budapest
- APULEIUS, Lucius
1964 *Az aranyznamár* (Révay József fordítása) Budapest
- BÁCS Gyula
1976 *Bulgária* Budapest [III.] Panoráma kiad.
- BÁLINT Sándor–BARNA Gábor
1994 *Búcsújáró magyarok (A magyarországi búcsújárás története és néprajza)* Budapest Szent István
- BARBAR L.
1935 Baumkult der Bulgaren *Anthropos* 30
- BONOMI, Eugen
1941 *Der Wallfahrtsort Csobánka* Budapest
1975 Von Volksärzten und Zaubersprüchen. (Aus der deutschen Volksmedizin des Ofner Berglandes in Ungarn). *Jahrbuch für ostdeutsche Volkskunde* 18, 227-261
- BOSNYÁK Sándor
1984 A bukovinai magyarok hitvilága II. *Folklór Archivum* 16.
- CSEFKÓ Gyula
1930 Szidja, mint a bokrot in: *Szállóigék, szólásmódok (Tanulmányok szóláskészletünk*

⁷⁸ Saját gyűjtés.

⁷⁹ Wlislöcki 1894, 326

⁸⁰ Bosnyák 1984, 73/634,

⁸¹ Gulyás 1976, 34/64

⁸² Wlislöcki 1894, 325: idegenben elhunyt ruhájából akasztanak egy fára, hogy ne járjon haza; Pócs 1990, VII, 639 hazajáró halott hiányolt ruháját sirja fölé, fára akasztják; u.így Kunt 1983, 17 (Hétfalui csángó adat)

- köréből) Budapest
- DIÓSZEGI Vilmos
- 1960 Embergyógyítás a moldvai székelyeknél *Néprajzi Közlemények* V/3.-4. 35-124
- 1978 *A pogány magyarok hitvilága* [II.] Budapest Akadémiai
- DOMOKOS Péter (szerk.)
- 1984 *Finnugor-szamojéd (uráli) regék és mondák* I.-II. Budapest Móra Ferenc kiadó
- ÉLIADE, Mircea
- 1978 *Le chamanisme et les techniques archaïques de l'extase* [III.] Paris, Payot
- FÜZES, M(iklós)
- 1968 Über die Fruchtdarstellungen des Füllhorndeckels von Savaria *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae* 16, 355-381
- GEORGIEVA, Ivanicska
- 1983 *Balgarszka narodna mitologija* Szófia
- GÖNCZI Ferenc
- 1905 Az emberi betegségek gyógyítása a göcseji s hetési népnél. *Ethnographia* 16, 345-361
- GULYÁS Éva
- 1976 Jászdózsai hiedelmek *Foklór Archivum* 4.
- GUNDA Béla
- 1990 A természetes növénytakaró és az ember *Agria* 24,165-219
- HANUSZ István
- 1900 *A magyar haza föld- és néprajzi jellemképekben* Kecskemét
- HARANGOZÓ Imre
- 1998 Egy székely szentember, az oroszhegyi Bálint I. László *Honismeret* 1, 56-60
- HOPPÁL Mihály
- 1965 Egyetemi szakdolgozat (kézirat).
- IMRE Mária, L.
- 1998 Szűz Mária dajkája in Barna G. szerk. *Szentemberek* Szeged – Budapest 149-159
- JANKÓ János
- 2000 *Utazás osztjáföldre* Budapest Néprajzi Múzeum
- KALLÓS Zoltán
- 1970 *Balladák könyve* Bukarest, Kriterion
- KARJALAINEN, K F
- 1922 *Die Religion der Jugra-Völker* Porvoo, FFC No.44.
- KEREZSI Ágnes
- 1997 A szurguti osztjások életmódja és hitvilága in Lázár Katalin szerk. *Tanulmányok a szurguti osztják kultúráról* Budapest Néprajzi Múzeum 13-58
- KÓS Károly
- 1983 Orosz Endre följegyzései ősi jellegű néprajzi tárgyokról *Népismereti dolgozatok* V, 23-42
- KROHN Gyula-BÁN Aladár
- 1908 *A finnugor népek pogány istentisztelete* Budapest
- KUNT Ernő
- 1983 *Temetők népművészete* Budapest
- LÁSZLÓ Gyula
- 1944 *A honfoglaló magyar nép élete* Budapest Magyar Élet
- LIMBACHER Gábor
- 1989 Búcsújáróhely a Szentpéterhegyen *Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve* 367-383
- MÉSZÁROS Ágnes
- 1998 Népi gyógyítás Székelyvarságon in Báth János szerk. *Havasalja havasa. (Tanulmányok a székelyvarsági hegyi tanyák népéről)* Kecskemét, 391-468

- MAGYAR Zoltán
1998 *Szent László a magyar néphagyományban* Budapest Osiris
- MÉSZÁROS Gyula
1909 *Csuvas népköltési gyűjtemény I-II.* Budapest Magyar Tudományos Akadémia
- NISAN sámannő
1987 *Mandzsú vajákos szövegek* Budapest Helikon
- OLEARIUS, Adam
1969 *Viszontagságos útja az orosz földön át Perzsiába (1633-1638)* Budapest
- PENAVIN Olga
1975 *Népi gyógyászat Kórógyon Hungarologiai Intézet Tudományos Közleményei 7,*
99-118
- PÓCS Éva
1990 *Néphit in Magyar néprajz VII.* 527-692 Budapest
- ROUX, Jean Paul
1966 *Faune et flore sacrées dans les sociétés altaïques* Paris
- SÁVAI, János
1982 *La partecipazione dei laici al lavoro pastorale in Ungheria nei secoli XVI-XVII.* Theses
ad Doctoratum in Sacra Theologia, Pontifica Universitas Lateranensis Roma
- SCHNEEWEIS, Edmund
1961 *Serbokroatische Volkskunde I. (Volks Glaube und Volksbrauch)* Berlin W. de
Gruyter
- SIKALA, Anna-Leena
1990 *Singing of incantations in nordic tradition* in Ahlbäck ed. *Old Norse and Finnish
religion* 191-205
- STEIN Aurél
1908 *Homokba temetett városok* Budapest Lampel
- SZABÓ Géza
1992 *Régészeti és néprajzi adalékok Burjátiból in. Novák László szerk. Hiedelmek,
szokások az Alföldön I.-III.* Nagyörös. I, 183-193
- SZABÓ Lajos
1975 *Taktaszadai mondák Új Magyar Népköltési Gyűjtemény XVIII.* Budapest
- SZIKLAY János-BOROVSKY Samu
1895 *Magyarország vármegyéi és városai I. Abaúj-Torna vármegye és Kassa.* Budapest
- SZILÁDY Zoltán
1931 *Bulgária* Budapest.
- TAKÁTS Sándor
1917 *Rajzok a török világból* Budapest
- TOMISA Ilona
1999 „Nyírfá kéregből zászlót is csinált...” (Adatok a zászlós kopjás temetés népraj-
zához in Pozsgai Péter szerk. *Tűzcsiholó. (Írások a 90 éves Lükő Gábor tiszteletére)* Bu-
dapest 591-598
- TORMA József
1997 *A föld és az áltái népek (Közös és eltérő jegyek a törökségi népek kultuszai-
ban) Magyar Szemle, Új folyam 6,* 97-115
- TORMA József
1999 *Bérem belő, Íkem ígő... (Mándoky Kongur István emlékére)* Karcag
- TRÓCSÁNYI Zoltán
én. (1935) *Észak nomádjai* Budapest Athenaeum
- VAJKAI Aurél
1939 *Adatok a népi orvosláshoz Bakony-Balaton vidékén Ethnographia 50,* 65-68

VAJKAI Aurél

1940 A csatkaí búcsú *Ethnographia* 51, 50-73

VAJKAI Aurél

1942 Népi orvoslás a dunántúli búcsújáróhelyeken *Magyarságtudomány* 1, 116-139

VASAS Samu

1993 Ősi elemek a kalotaszegi temetkezésben *Néprajzi látóhatár* 2, 87-90.

VERSÉNYI György

1894 Adalékok a gyermekekről való magyar néphithez *Ethnographia* 5, 110-117

VÉRTES Edit

1990 Szibériai nyelvrokonaink hitvilága Budapest

WLISLOCKI, Henrik

1893/94 Neue Beiträge zur Volkskunde der siebenbürger Sachsen *Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn* 3, 18-46

WLISLOCKI Henrik

1894 Fára aggatott fogadalmi rongyok a magyar néphitben *Ethnographia* 5, 320-326.

ZÉLÉNINE, D.

1952 *Le culte des idoles en Sibérie* Paris, Payot

Grynaeus, Tamás

Rags hanged on trees

The author tried to collect the spread of the custom of rags hanged on trees in time and space. In the Carpathian Basin the continuity of this custom, having probably Finno-Ugrian, Turkish, Byzantine, Islamic (perhaps antic and Buddhistic) roots, can be realized in the small amount of data. The unequal spread and small amount of data collected during the last one and a half century is rather surprising. Since one part of the custom is related to places of pilgrimage the their situation and the interspersed Protestant districts explain to a certain extent this fact but not the complete absence of data from the North-East Transdanubia, the Western part of Upper Hungary, Temesköz and Szerémség. Taking into account the ramifications of this custom-belief its thank-offering and substitute-offering nature is unquestionable. But before making a reliable opinion another, more detailed research work is needed.

TÉRKÉPJELEK

FÁRA AGGATOTT RONGYOK SZOKÁSA

- helységek
- ///// a forrásban megadott tájegység, ill.
- ennek határa
- Moldvai helységek

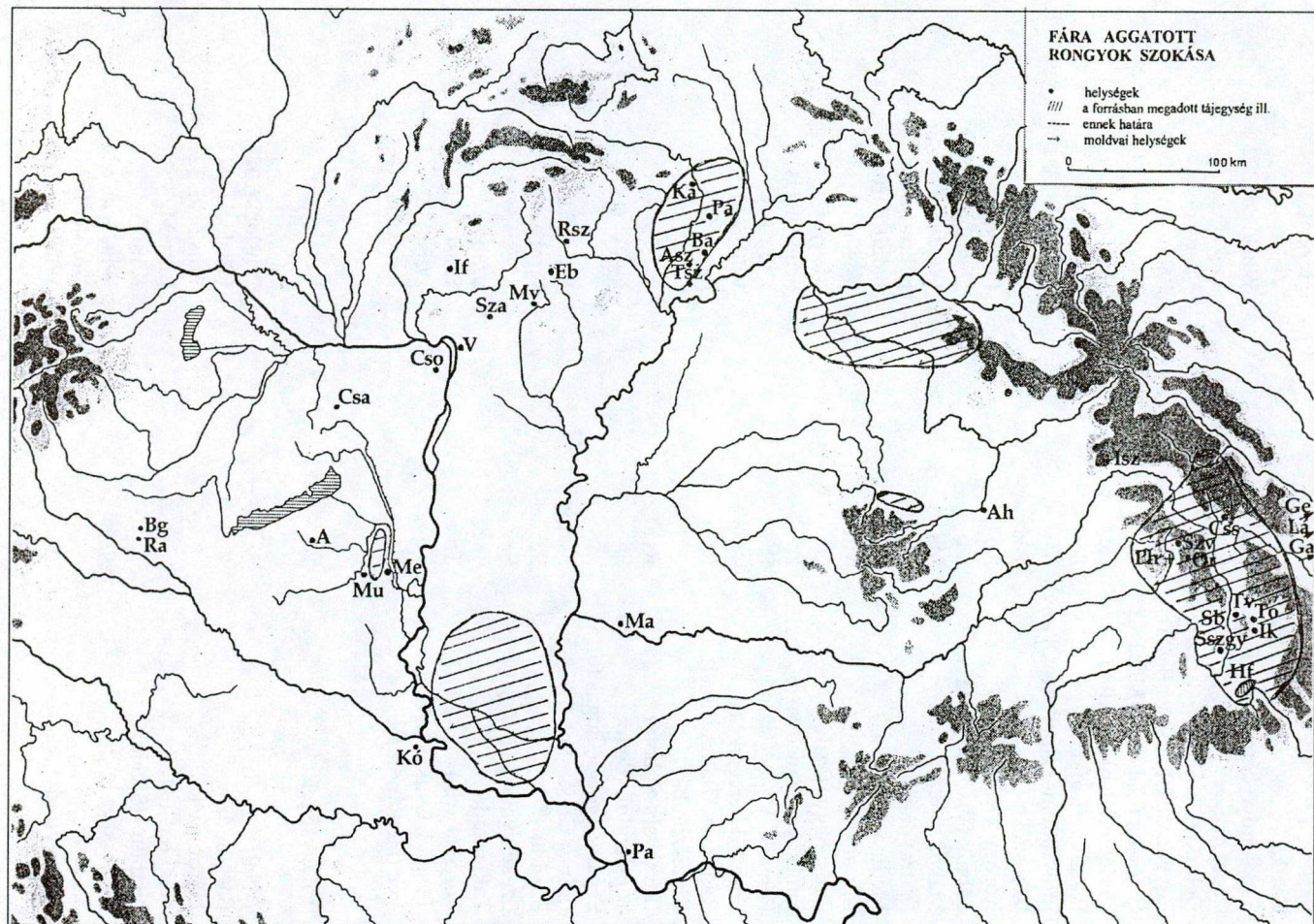
A TÉRKÉP PONTJAI

Helység	Rövidítése	Forrás
Abaújszántó	Asz	Hoppál
Andocs	A	Vajkai

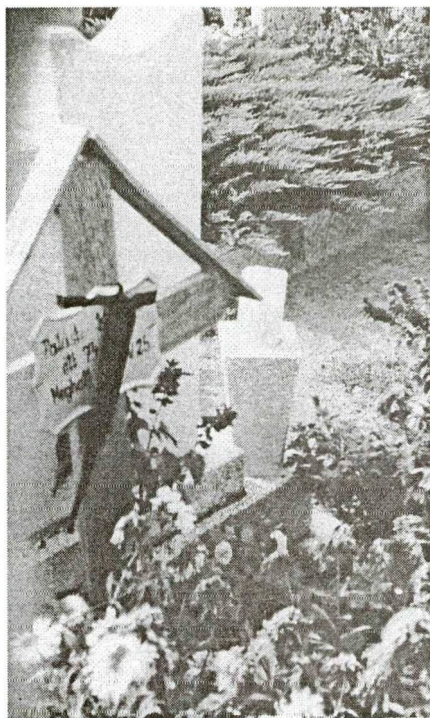
Apahida (Apahida)	Ah	Kós K.
Bagonya, Vid-kút (Bogojina)	Bg	Gönczi
Baskó	Ba	Hoppál
Csatka	Csa	Vajkai
Csíksomlyó (Șumuleu-Ciuc)	Css	Wlislocki 322
Csobánka	Cso	Vajkai
Debrőd (Debrad')	De	Magyar
Egyházasbást (Nová Bašta)	Eb	Bálint-Barna
Gajcsána (Gaiceana, Moldva)	Ga	Diószegi 1960
Gerlén (Gâleni, Moldva)	Ge	Kallós
Ikafalva (Icafalău)	Ik	Wlislocki, 321
Ipolyfödemes (Ipel'ské Úl'any)	If	Wlislocki, 321
Istenszéke	+ Isz	Wlisl., 321
Kórógy (Korog)	Kó	Penavin
Lábnik (Vladnic, Moldva)	Lá	Diószegi, 1960
Makó	Ma	Wlisl., 324
Mátraverebély	Mv	Bálint-Barna
Medina	Me	Bálint-Barna
Mucsi	Mu	Vajkai
Oroszhegy (Dealul)	Or	Magyar
Pancsova (Pančevo)	Pa	Schneeweis
Pányok	Pá	Kunt, 18
Pothárd bérce, -kútja	+ Ph	Wlislocki, 321
Radamos (Radmožanci)	Ra	Gönczi
Rimaszombat		
(Rimavská Sobota)	Rsz	
Sepsibodok (Bodoc)	Sb	Hanusz, 248
Sepsisz. györgy, Sugás forrás		
(Șfintu Gheorghe)	Sszgy	Wlisl., 321
Szanda	Sza	Limbacher
Székelyvarság (Vărsag)	Szv	Mészáros
Taktaszada	Tsz	Szabó L.
Torja (Turia)	To	Wlisl., 321
Tusnád, Csukás tó (Tușnad)	Tu	Wlisl., 322
Vác (Hétkápolna)	V	Limbacher

Tájegységek

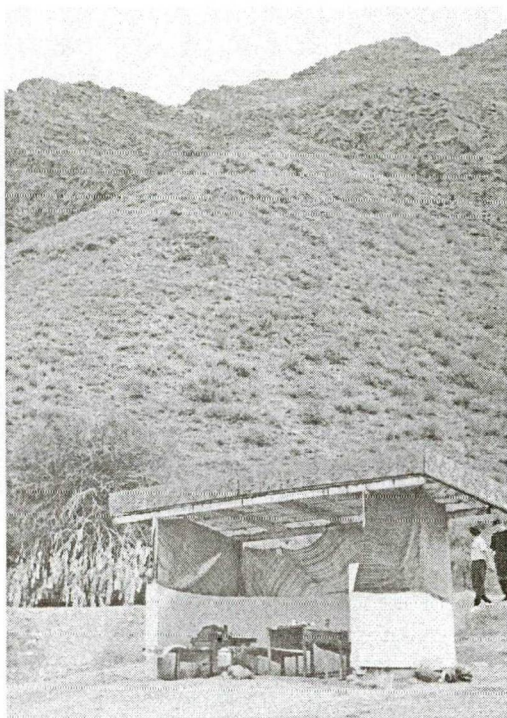
Abaúj	Wlislocki, 323
Bács-Bodrog	Wlislocki, 324
Háromszék	Wlislocki, 321
Hegyhát	Imre M.
Hétfalu (Săcele)	Kunt
Kalotaszeg	Wlislocki, 324
Szatmár	Gunda, 183
Székelyföld	Wlislocki, 323-4

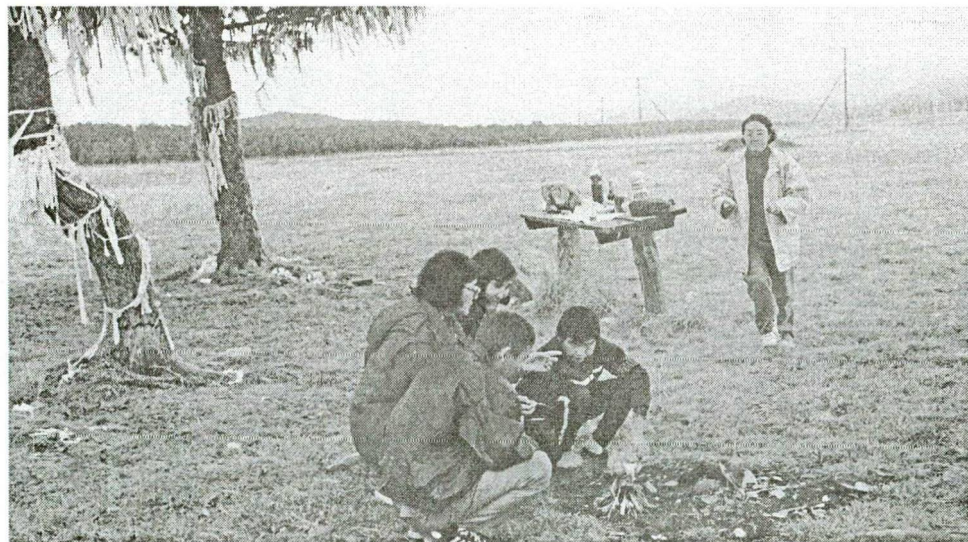

1. kép Dávod (Bács m.) régi temető.
Az elhunyt születés-, és nevenapján
a sírkereztre virágcsokrot kötnek,
elszáradása után a szalag ottmarad.
(1991. évi felvétel)

2. kép Narimbek forrás a Dzsungár hágó közelében
a Kazakisztán felőli oldalon. A forrás mellett
kendőikből kihúzott szálakat kötöztetnek a fákra,
bokrokra. (Ugyanez a forrás látható Torma, 1999, 22
is). (foto: Torma József)

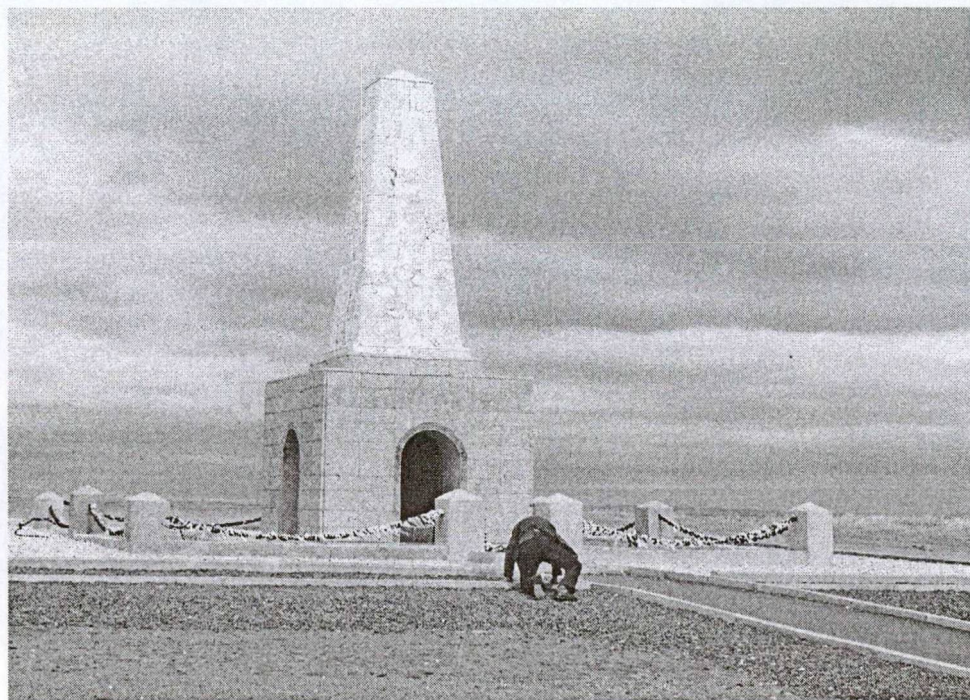

3. kép Hegyi Altáj, ojrotok. Áldozat bemutatás Tűzanyának; a fákon ruhafoszlányok. (foto: Torma József)

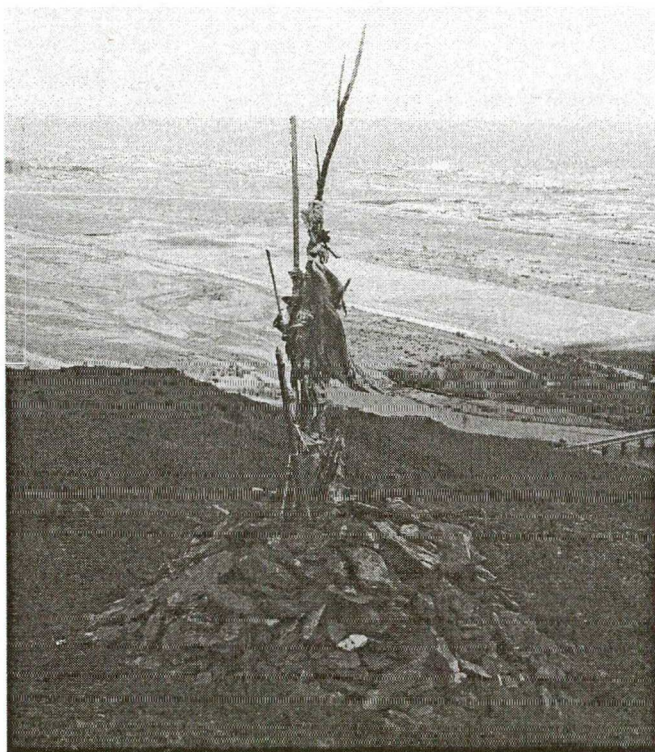

4. kép Dzambul: Bibihanim sírjának közelében lévő fákon áldozati rongydarabok (foto: Torma József)

5. kép Legendás szerelmespár síremléke Zsidebaj közelében, ahová imádkozni járnak a környékeliek és áldozati rongydarabokat kötöznek korlátjára. (foto: Torma József)

6. kép Obo Ulan-bator
mellett, a Bogd-ul
hegységben. (Mongólia,
1996. Foto: Téglás Tamás)

7. kép Obo. Bajanhongov, a hágón átvezető út mellett. (Mongólia, 1996. Foto: Téglás Tamás)

8-9. kép Obrociste (Bulgária). A kolostor udvarán álló eperfa a ráaggatott, rákötözött rongyokkal.
(foto: Grynaeus András)

10. kép Obrocsiste (Bulgária), Arat teke derviskolostor romjai, mögötte Ak azali baba türbéje. (foto: Gynaheus András)